

19 ביוני 1996

## חוקה לישראל, יחסי דתיים-חילוניים

מישהו רצה להיכנס להיסטוריה בזול / דליה שחורי

מי באמת הכשיל את הפשרה על ארבעת חוקי היסוד שלא התקבלו? האם רק אנשי קוצו של יו"ד, כפי שמכנה אותם ח"כ דדי צוקר? חזית ההתנגדות, מסתבר היום, היתה רחבה הרבה יותר וכללה גם את השותפים הדתיים למהלך.

פנייה אל אחדים מחברי סיעת "קוצו של יו"ד" – סיעה שנוצרה בשבוע שעבר בהינף קולמוסו הנרגז של ח"כ דדי צוקר ממרצ, בחשבון נפש שלאחר הבחירות – מראה, שאם יש סיעה כזאת, הרי מספר הדעות בתוכה הוא כמעט כמספר חבריה. ואם יש להם הנאות בחיים, אז ההנאה מן הקטטות עם הדתיים, כפי שכתב, היא אחת המפוקפקות שבהן.

במאמרו במוסף "הארץ" בשבוע שעבר בא צוקר חשבון עם חבריו במפלגה ועם קיצוניים בציבור החילוני ("נטורי קרתא חילוניים") על שהתאגדו כביכול בסיעה כזאת כדי למנוע "כל דיאלוג, פשרה וצל של הבנה שהשגנו עם מפלגה דתית". כדוגמה הביא את ההתנגיטות למאבק נגד העלאתם במליאת הכנסת של ארבעה חוקי היסוד, שהוכנו בוועדת החוקה, חוק ומשפט שבראשה עמד, לקריאה שנייה ושלישית; וזאת, כטענתו, מפני שהם היו מבוססים על פשרה שהושגה עם נציגי הסיעות הדתיות, שלפיה יובאו להצבעה רק הסעיפים המוסכמים בחוקי היסוד, ואילו הסעיפים השנויים במחלוקת יונחו לעת לעת בצד.

ארבעת חוקי היסוד שמדובר בהם הם – חוק יסוד: חופש הביטוי וההתאגדות, חוק יסוד: זכויות במשפט, חוק יסוד: זכויות חברתיות, וחוק יסוד: החקיקה, שהוא החשוב מכולם, כדברי צוקר, כי נקבע בו שריון של כל חוקי היסוד בקולותיהם של 70 חברי כנסת ונקבעת בו העליונות המוחלטת של חוקי היסוד על פני החקיקה הרגילה.

שלושה מארבעת חוקי היסוד (פרט לחוק יסוד: החקיקה) נפתחים בסעיף המשתית את זכויות היסוד של האדם בישראל על עקרונות מגילת העצמאות. אך לא נכללו בחוקי היסוד, בשל אי הסכמות עם הדתיים, סעיף הנוגע לחופש הביטוי ועקרון חופש היצירה (בחוק יסוד: חופש הביטוי וההתאגדות); קביעת הכשרות של כל אדם לזכויות ולפעולות משפטיות (בחוק יסוד: זכויות במשפט), והקמת בית משפט לענייני חוקה (בחוק יסוד: החקיקה).

לדעת צוקר, אילו היו חוקי יסוד אלה מאושרים, "לחלק מהחרדות והחששות שהן נחלת החילוניים היום לא היה כל בסיס". הוא ניאות לזהות חלק מחברי סיעת קוצו של יו"ד: קבוצה במרצ בראשות שולמית אלוני, פרשנים משפטיים בעיתונים, הפרופסורים רות גביזון וירמיהו יובל. "הם עלו על הפשרה הזאת ברגליים גסות", אמר. כן הזכיר את שר החינוך היוצא, אמנון רובינשטיין, ש"כל הזמן אומר לי: 'למה לא יצאתי למלחמה נגדס? תראה מה הפסדנו'". חוקי היסוד לא הובאו בסופו של דבר להצבעה בקריאה שנייה ושלישית בגלל הקרבה למועד הבחירות. המפלגות הגדולות חיזרו אחרי המפלגות הדתיות, לא רצו להרגיזן, וכך לא נמצא רוב לאישור חוקי היסוד בכנסת.

רובינשטיין, שהוא גם פרופסור למשפטים, אישר כי אכן אמר לצוקר בדיעבד, "חבל שזה לא עבר". הוא היה בעד הפשרה שהושגה עם הדתיים, אבל היה מודע לכך, שערב בחירות הוא "זמן קשה מאוד כדי להסביר את המשמעויות החוקתיות והניואנסים של חוקי היסוד. אמרתי שמרצ לא יכולה לעשות את זה (להעלות את חוקי היסוד להצבעה סופית במליאה) מבחינה פוליטית, מפני שאפילו אותם אנשים שהטיפו לנו מוסר שאנחנו קיצוניים מדי – היו במקרה כזה קורעים אותנו לגזרים. היינו מותקפים מכל עבר, גם מצד הידידים הכי טובים שלנו". גם רובינשטיין רואה את עיקר הישג הפשרה בסעיף השריון של חוקי היסוד. עתה הוא חושש שבכנסת ה-14 יתחילו הסיעות הדתיות לנגוס, ברוב רגיל, בחוקי היסוד הקיימים, משום ששריונם לא אושר.

פרופ' רות גביזון, מהפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, מתנגדת ל"מחטף שתכנן דדי צוקר (יוזמת הפשרה היתה אחרי שהכנסת כבר התפזרה, והכוונה היתה להעביר את חוקי היסוד במושבם מיוחדים של הכנסת – ד"ש), ולא מפני שאני חברה בסיעת קוצו של יו"ד. דדי צוקר עושה לעצמו חיים קלים מדי כשהוא מציג את ההתנגדות למחטף החוקתי כעניין של עמדה פוריסטית (טהרנית) בנושא של דת ומדינה. אני חושבת שהעמדה שלי בנושא של דת ומדינה היא הרבה פחות פוריסטית משלו, והנכונות שלי להתפשר בעניין הזה יותר גדולה משלו. זאת אחת הסיבות שאני מתנגדת למהלך שהוא יזם – שהוכשל לא על ידינו, אלא על ידי המפלגות הדתיות, שבאמת ראו שזאת לא פשרה נכונה מבחינתן".

שלא כצוקר ורובינשטיין, פרופ' גביזון סבורה כי לא נכון לשריין את חוקי היסוד. "הדבר לא טוב בשלב זה לדמוקרטיה הישראלית", היא אומרת, "טוב להשאיר את המצב הקיים. הניסיון שלנו עם חוק יסוד: הממשלה החדש (החוק לבחירה ישירה), למשל, הוא עוד בתחילתו. קרוב לוודאי שיצטרפו לשנות את השיטה – או לכיוון של חזרה, או לכיוון של שינוי יותר רדיקלי. לא רצוי שהדברים יהיו מקובעים, כי קשה מאוד להעביר שינויים בתנאים כאלה".

יצחק לוי (מפד"ל), אחד ממשתתפי הסכם הפשרה, אומר שהוא עצמו יזם את הכללת העקרונות של מגילת העצמאות בחוקי היסוד. "לא מטעמי סיעת קוצו של יו"ד, אלא מפני שחשבת שחשוב להגן על חוק השבות באיזושהי צורה. חששתי, ואני חושש עד היום, שבג"ץ יכול לבטל את חוק השבות, כי חוק זה מטבעו אינו חוק שוויוני אלא חוק שיש בו אלמנטים גזעניים, ויכול להיות שמישהו יטען שהוא סותר את חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. במגילת העצמאות נקבע שישאל היא מדינת היהודים, שתהיה פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות. לכן הצעתי את זה".

לדבריו, הפשרה שעליה הוסכם נדחתה לא רק במרצ אלא גם במפד"ל. אך הוא מדגיש ששריון חוקי היסוד בקולות 70 ח"כים – שצוקר רואה אותו כהישג העיקרי של הפשרה – כלל לא היה מוסכם עליו. "אצלי חוק יסוד: החקיקה לא היה בעסקה אלא רק שלושת חוקי היסוד האחרים". בדיעבד הוא לא מצטער שחוקי היסוד לא הובאו להצבעה ואין לו עניין להמשיך בחקיקתם בכנסת החדשה. "אני חושב ששני חוקי היסוד האחרונים – כבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק – מספיקים ורחבים דיים". הוא הסכים לפשרה בכנסת ה-13, כי "היה רושם שיש רוב בכנסת לחקיקת חוקי יסוד".

הרב אברהם רביץ (יהדות התורה) שנמנה גם הוא עם משתתפי הפשרה, היה מרוצה ממאמרו של דדי צוקר. "צלצלתי אליו ואמרתי לו שאני נותן לו נשיקה על המצח", אמר, "אני בטוח שנדרש הרבה מאוד אומץ לב לכתוב את הכתבה הזאת במחוזות שהוא חי בהם. אפילו שאלתי אותו שאלה מתגרה – אם הוא היה מסוגל לכתוב את זה לפני הבחירות, והוא הודה שלא". הרב רביץ מתפעל בעיקר מהיסוד המתון שבא לביטוי במאמר כלפי המפלגות הדתיות והצורך להידבר אתן.

כלוי, התנגד הרב רביץ לשריון, אך הוא גם התנגד להכללת עקרונות מגילת העצמאות בחוקי היסוד, בגלל עקרון השוויון הטמון בהם. "ביהדות, למשל, אשה לא יכולה להיות דיין, וגם לא אנשים שאינם דתיים או מי שאינם מבני דת ישראל. אין אצלנו (בדת) שוויוניות מלאה. ביום מן הימים יקום אהרן ברק וישתמש במגילת העצמאות כדי לפסול את בתי הדין, מכיוון שהם פועלים ללא מתן שוויון לכל. מכך אני חושש. ממעמד-העל שיש לחוקי היסוד, מעבר לשריון". הוא מודיע חגיגית כי יעלה בכנסת החדשה את חוקי היסוד לקריאה שנייה ושלישית – אך לא כחוקי יסוד, אלא כחוקים רגילים.

כך, באופן אירוני, נוצרה חזית התנגדות אחת לשריון חוקי היסוד, אם כי מטעמים שונים, בין פרופ' גביזון, בעבר יו"ר האגודה לזכויות האזרח, ובין חברי הכנסת לוי ורביץ. ובמבט לאחור מסתבר כי לצוקר לא היתה נתונה תמיכת נציגי המפד"ל ויהדות התורה בשריון, שבו הוא רואה את עיקר החשיבות של הפשרה.

פרופ' ירמיהו יובל, מן המחלקה לפילוסופיה באוניברסיטה העברית בירושלים, מתקומם נגד אי הכללת יסודות חופש הביטוי וחופש היצירה בחוק יסוד: חופש הביטוי וההתאגדות. "אם יקום סלמן רושדי במדינת ישראל, מגילת הזכויות לא תוכל להגן עליו. מקומו של מקרה סלמן רושדי במדינת ישראל הוא קוצו של יו"ד? חופש הביטוי וחופש היצירה שייכים לדיוקן העקרוני של מדינת ישראל, והוא שיקבע אם שווה בכלל לחיות בה ולהגן עליה. אם קוראים למרכיבי דיוקן חיוניים כל כך קוצו של יו"ד, מערערים חלק חשוב מאוד בעצם טעמה של המדינה".

פרופ' יובל קובל על המגמה שהוכרז עליה (הכלולה גם במבוא לחוקי היסוד החדשים), כי עם סיום הליכי החקיקה של חוקי היסוד – יהיה אפשר לאגדם לחוקת המדינה. "מדובר בניסיון לקונסולידציה של זכויות היסוד; בניסיון להכריז שבזה גמרנו את מלאכת החקיקה ואנו נותנים לישראל מגילת זכויות בלי שזו תכלול את חופש הביטוי והיצירה". גם הוא מבקר את "המחטף של הרגע האחרון": "רצו לקבל את חוקי היסוד בשבועות האחרונים של קיום הכנסת, בלי דיון ציבורי ובלי לאפשר לנו, אנשים שיש להם עניין בנושא – עניין תיאורטי ופילוסופי – לקרוא מה כתוב שם. מישהו רצה להיכנס להיסטוריה בזול, במהירות רבה מדי".

פרופ' יובל מבהיר כי הוא תומך בהוספת חוקי יסוד חדשים למסכת הקיימת ובפשרות ברמה של ביצוע מדיניות, "אבל אסור להתפשר ברמה של העקרונות, המגדירים את תעודת הזהות של החברה". הוא גם אינו מקבל "את התפיסה האפוקליפטית" שלפיה המשך החקיקה של חוקי היסוד בלתי אפשרי מכאן ואילך. "דן מרידור אמון עלי בנאמנותו לערכי היסוד בדיוק כמו אמנון רובינשטיין או דדי צוקר", אומר יובל.

הוא סבור שהחברה הישראלית היא חילונית ביסודה והליכוד, כמפלגת המונים, יהיה חייב לבטא זאת לא פחות ממפלגת העבודה. הליכוד, הוא אומר, ירצה להיבחר בפעם הבאה ולא יוכל לעשות ויתורים לדתיים יותר מן הוויתורים שהעבודה היתה מוכנה לעשות להם ברגע האחרון לפני הבחירות. "אני לא רואה את ההבדל העצום. כל עוד עניין חוקי היסוד לא הוכרע, אני יכול לקוות שהוא יוכרע בעתיד על ידי מחוקקים יותר מוכשרים או יותר אמיצים".